

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 1ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΙΣΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΩΝ ΛΟΓΩΝ ΣΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΘΑΝΑΣΗ ΠΕΤΣΑΛΗ-ΔΙΟΜΗΔΗ

Κύριε Πρόεδρε, κύριοι συνάδελφοι,

Με τὴν ἔκδοσιν καὶ τοῦ Β' Τόμου τῶν ἐπισήμων λόγων ποὺ ἐξεφωνήθηκαν στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της στὶς Πανηγυρικὲς τὸν κάθε χρόνο Συνεδρίες τῆς 24ης Μαρτίου καὶ τῆς 27ης Ὀκτωβρίου — λόγοι γιὰ τὸ Εἰκοσιένα ὁ πρῶτος τόμος, λόγοι γιὰ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου ὁ δεύτερος — ὀφείλω νὰ τονίσω πρὶν ἀπ' ἅλα ὅτι τὴν ἐπίμοχθὴ καὶ τόσο χρήσιμη αὐτὴ φροντίδα γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἀκαδημίας τὴν ὀφείλουμε στὸν συνάδελφο «ἐν Ἀκαδημίᾳ καὶ Γράμμασι» κ. Πέτρο Χάρη, ποὺ πρέπει νὰ προσγραφεῖ καὶ αὐτὴ στὸ ἐνεργητικὸ του.

Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἀκαδημίας τοὺς Πανηγυρικοὺς Λόγους τοὺς ἀνέθεταν ἀποκλειστικὰ σὲ λογοτέχνες, σὲ φιλολόγους, — ἦταν ἑπτὰ οἱ λογοτέχνες τότε στὴν Ἀκαδημία — σὲ ἱστορικοὺς καὶ σὲ νομικοὺς. Ἀργότερα καθιερώθηκε ἡ ἢ ὀρθὴ ἀρχὴ τῆς ἐκ περιτροπῆς ἐκφωνήσεως τῶν Πανηγυρικῶν Λόγων, γιὰ μὲν τὴν 25ην Μαρτίου στὸν ἐκάστοτε Πρόεδρο, καὶ γιὰ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου σὲ μέλη καὶ τῶν τριῶν Τάξεων.

Ἀπὸ τοὺς πρῶτους ὀμιλητὲς μὴ λογοτέχνες ἦταν ὁ φίλος συνάδελφος κ. Νίκος Λοῦρος, ποὺ χρησιμοποίησε μιὰ ἀπλή, στρωτὴ γλώσσα, πρωτοποριακὴ θὰ ἔλεγα γιὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ἐπειδὴ προσήγγιζε τὴν Νέα Ἑλληνικὴ ὅπως τείνει νὰ διαμορφωθεῖ στὶς μέρες μας ὡς Λογία Δημοτικὴ.

Θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, κύριε Πρόεδρε, νὰ διατυπώσω μερικὲς ἀπὸ τὶς γενικότερες ἐντυπώσεις καὶ σκέψεις ἀπὸ τὴν σκοπιά, βέβαια, τοῦ λογοτέχνου, πὸν μοῦ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν δύο ὀγκωδῶν αὐτῶν τόμων. Τὶς κατατάσσω σὲ τρεῖς κατηγορίες :

Πρῶτων : στὸν ὁμόθυχο ἐνθουσιασμό ὅλων τῶν ἐκλεκτῶν ὁμιλητῶν πὸν διαδέχθηκαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον σ' αὐτὸ τὸ ἐπίσημο βῆμα καὶ τὴν ὁμόθυμη ἔξαρση τῶν ἀρετῶν τοῦ Γένους κατὰ τοὺς συνεχεῖς καὶ δύσκολους Ἐθνικούς του Ἀγῶνες ἐναντίον πανισχύρων πάντοτε ἐχθρῶν.

Ἀσφαλῶς κανεὶς δὲν θὰ ἀμφισβητήσῃ ἀνάμεσα στὶς ἀρετὲς αὐτὲς τὴν ἰδιάζουσα περηφάνεια τοῦ Ἑλληνα, αὐτὴν πὸν λέμε («λεβεντιά»), τὴ λεβεντιά του, μιὰ περηφάνεια πὸν εἶναι μίγμα ἀπὸ ἀρετὲς, ὅπως λ. χ. τὸ ἀπαράδεχτο ὁποιασδήποτε προσβολῆς τοῦ προσώπου του, τῆς οἰκογένειάς του καὶ τῆς πατρίδας του, τὴν παλληκαριά του, τὸ θάρρος του στὶς μεγάλες ὥρες τῆς ζωῆς του, τὴν ἐργατικότητά του, τὸ πείσμα του — πὸν μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ ἐλάττωμα — τὴ φιλοδοξία του νὰ κάνει κάτι, νὰ ἀνέβῃ, νὰ φτάσῃ κάπου. Αὐτά, βέβαια, πολὺ συνοπτικὰ ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνα σὰν ἄτομο, σὰν προσωπικότητα. Ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ μὴν προσθέσω στὰ παραπάνω ἀξιόλογα προσόντα καὶ κάτι πολὺ βασικό. Ἐνας ἀπὸ τοὺς κυρίους παράγοντες πὸν στήριξαν τὸν Ἑλληνισμό στὶς δεινὲς περιπέτειές του — πολλὰς ὀφείλονται στὰ ἴδια του τὰ λάθη — εἶναι ὅτι στὴν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐταυτίζονταν πάντοτε οἱ δύο ἔθνοισ ἐθνος καὶ θρησκεία, γεγονός πὸν τοῦ ἔδωσε φτερὰ καὶ ὑπομονὴ καὶ καρτερικότητα καὶ τόλμη. Ἀπόδειξη ἔχουμε γι' αὐτὴ τὴν ταύτιση τὶς γιορτὲς τοῦ Πάσχα, τῆς Λαμπρῆς, πὸν ἦταν καὶ εἶναι ἀνέκαθεν ταυτόχρονα θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ γιορτή, καὶ τότε ἀκόμα πὸν ἡ ἔθνοισ ἐθνος τρεμόσβηνε κάτω ἀπὸ στάχτες.

Βέβαια, προκειμένου περὶ ἐπισήμων πανηγυρισμῶν, ἡ ἔντονη προβολὴ τῶν ἀρετῶν τῆς Φυλῆς ταιριάζει φυσικὰ καὶ ὁμαλότατα. Ἐν τούτοις σήμερα, αὐτὴν τὴν ὥρα πὸν σκύβουμε ψύχραιμα στὰ παρατιθέμενα κείμενα, δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ παραβλέψουμε μιὰ σοβαρὴν παράλειψη σχεδὸν ὅλων τῶν ὁμιλητῶν : κανένας δὲν ἀναφέρθηκε σαφέστερα καὶ διεξοδικότερα καὶ στὰ ἐλαττώματα τοῦ Γένους, πὸν παράλληλα μὲ τὶς ἀρετὲς ἔπαιξαν καὶ ἐκεῖνα ἕναν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἱστορικὴ του πορεία. Ἐλαττώματα πὸν μᾶς ἔβλαψαν καὶ μᾶς βλάπτουν καὶ σήμερα ἀκόμα κατὰ τρόπον συχνὰ ἐπικίνδυνο, ἀλλὰ καὶ πὸν μᾶς ἐβοήθησαν ἄλλο τόσο σὲ κρίσιμες ὥρες.

Μελετώντας τὸ παρελθὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατέληξα στὸ συμπέρασμα, πὸν ἴσως φανεῖ ἐκ πρώτης ὄψεως παρακινδυνευμένο, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς χρωστᾷ τὴν ἐπιβίωσή του κατὰ ἕνα — χ ποσοστὸν καὶ στὰ ἐλαττώματά του.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, κύριε Πρόεδρε καὶ κύριοι συνάδελφοι, νὰ ἀναφερθῶ σὲ μιὰ πολὺ παλαιὰ συνομιλία μου μὲ τὸν σοφὸ διδάσκαλο καὶ ἀγαπητὸ συνάδελφο τῶν παλαιότερων ἀπὸ ἐμᾶς, τὸν καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Ἰωαννοῦ, πὸν ἐνέκνυε ἰδιαίτερος στὴ μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς Φυλῆς.

Μὲ τὸν σεβαστὸ διδάσκαλο τῆς ἱστορίας τῶν Μέσων Χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ συναντιόμασταν τότε — ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τῆς Κατοχῆς — σ' ἓνα ζαχαροπλαστεῖο πὸν βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὸ σπῆτι του. Καθόταν τότε ὁ σοφὸς πρεσβύτερος στὴν ἀρχὴ τῆς οδοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ καὶ πῆγαινα καὶ τὸν συναντοῦσα ἐκεῖ συχνά, εὐτυχῆς πὸν μποροῦσα νὰ τὸν ἀκούω. Μιὰ μέρα λοιπὸν — μόλις εἶχα ἐκδώσει κάποιον ἱστορικό μου μυθιστόρημα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας — τοῦ λέω, μὲ τὴν νεανικὴ μου δομὴ τῶν χρόνων ἐκείνων :

— Κύριε Καθηγητά, ἔχω καταλήξει στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ὡς Φυλὴ ὀφείλουμε τὴν τόσο μακρόχρονη ἐπιβίωσή μας — τριάμισι χιλιάδες χρόνια! — πὸ πολὺ στὰ ἐλαττώματά μας παρὰ στὶς ἀρετές μας. Σᾶς ἐρωτῶ, τί νομίζετε περὶ αὐτοῦ ;

Ἄσπασε ὁ Καθηγητὴς μὲ κοίταξε καὶ δὲν ἀποκριθῆκε ἀμέσως. Ἐγὼ σεβόμωνα τὴ σιωπὴ του. Ἐνιωθα ὅτι συλλογιζόταν. Τέλος μοῦ λέει :

— Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον αὐτὸ πὸν λές. Μελέτησέ το.

Σώπασε πάλι καὶ συλλογιζόταν. Ὑστερα, σὰν ὄλους ἐκείνους πὸν συχνὰ ἀπαντοῦν μὲ ἐρωτήσεις, μοῦ εἶπε :

— Καὶ ποιά εἶναι τὰ ἐλαττώματα πὸν ἐννοεῖς ; Τί ἐννοεῖς μὲ ἐλαττώματα πὸν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐβοήθησαν στὴν ἱστορικὴ μας πορεία ;

Τοῦ ἀπαρίθμησα μερικὰ ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἐλαττώματα τῆς Φυλῆς μας, ὅπως λ. χ. τὴν κατάρτα τῆς διχόνοιας καὶ τῆς ζήλειας, καὶ τὴν ἀπότομη ἀντίστροφη ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων στὶς δύσκολες ὥρες τοῦ τόπου, ὅταν σηκώνονται μὲ μιὰ ψυχὴ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀδικίαν πὸν τοὺς γίνεται. Ἐπίσης ἀνέφερα τὴν ἐλαστικότητα, τὴν ἀδίστακτη εὐστροφία μας, τὴν πονηριὰ (ὡς θυμηθοῦμε τὴ λαϊκὴ ρῆση : «τὸ χέρι πὸν δὲν μπορεῖς νὰ δαγκάσεις, φίλησέ το») καὶ μαζὶ τὴν ἀφέλειά μας καὶ τὴν ἀντίστοιχη προχειρότητα, πὸν μόλις τίς συνειδητοποιήσουμε προσπαθοῦμε νὰ τίς ξεπεράσουμε, γιὰ τὸ Ἕλληνας εἶναι ἐξυπνος καὶ ὅταν στραβοπατήσῃ — δυστυχῶς στραβοπατᾷ πολλὰ φορὲς ἀδικαιολόγητα — συγκεντρώνει τίς δυνάμεις του, ψυχικὰ καὶ ὀλικὰ, γιὰ νὰ ἀντιδράσῃ. Καὶ τὰ παρόμοια.

Φυσικὰ τὸ θέμα ξεπερνοῦσε τίς δυνάμεις μου. Δὲν ἤμουν ἐπιστήμων ἱστορικός. Δὲν προχώρησα ποτὲ στὴ μελέτη τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ θέματος. Σήμερα ὁμως, μὲ τὴ συμβιβαστικὴ τάση τῆς ἡλικίας μου, φρονῶ ὅτι θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ πεῖ κανεὶς, ὅτι τὸ Γένος μας χρωστᾷ τὴν ἐπιβίωσή του ἐξίσου (περίπου ἐξίσου) στὶς

ἀρετές του ὅσο καὶ στὰ ἐλαττώματά του. Τὸ ἀξιοπρόσεχτο αὐτὸ θέμα θὰ ἀξιζεῖ ιδιαίτερης μελέτης.

Ἐὰν προχωρῶ σὲ μιὰ δεύτερη παρατήρηση, ἐννοῶ τὴν γλωσσικὴ ἐξέλιξη τῶν ὁμιλητῶν πρὸς μιὰ ἀπλουστευμένη γλῶσσα.

Διατρέχοντας τὰ κείμενα τῶν Πανηγυρικῶν Λόγων ἐντυπωσιάζεται κανεὶς ἀπὸ τὴ βραδεία ἀλλὰ σταθερὴ ἀπλοποίηση τοῦ γλωσσικοῦ χαρακτηῆρος τῶν ὁμιλητῶν. Στὰ πρῶτα χρόνια καὶ πρωταγωνιστὲς ἀκόμα καὶ μαχητικοὶ δημοτικιστὲς ἀκαδημαϊκοί, ὅπως ὁ Παλαμᾶς, ὁ Δροσίνης καὶ ἄλλοι, δὲν ἀποτόλμησαν ποτὲ νὰ ἐκφωνήσουν λόγους στὴν καθάρια δημοτικὴ καὶ προσάρμοζαν πάντοτε τὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα στὸ τότε πνεῦμα τῆς Ἀκαδημίας, ἀποχρωματίζοντας καὶ ἀποδυναμώνοντας καὶ τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴν καθομιλουμένη πὸν χρησιμοποιοῦσαν.

Στὰ πρῶτα χρόνια κυριαρχεῖ ἀπ' ἄκρῃ σ' ἄκρῃ ἡ ἀπτικίζουσα καθαρεύουσα, πολλὲς φορὲς μάλιστα ἡ ἀκραία ἀπτικίζουσα. Σπανιώτατα ξεγλιστᾷ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πολὺν δευῖα, κάποια φράση, κάποια λέξη τῆς «ἄτυχης» καθομιλουμένης.

Θυμᾶμαι, παλαιὸς τώρα ἐγὼ ἀλλὰ νέος τότε, τὸν εἰσιτήριο, τὸν παρθενικὸν λόγο στὴν Ἀκαδημία τοῦ ἐθνικοῦ μουσουργοῦ Μανώλη Καλομοίρη, πὸν τόλμησε μὲ ἀξιοζήλευτο θάρρος νὰ ἐκφωνήσῃ λόγο στὴ δημοτικὴ. Καὶ ὄχι σὲ μιὰ ἀπλὴ δημοτικὴ ὅπως διαμορφώθηκε σήμερα στὴν ἀποκαλούμενη Νέα Ἑλληνικὴ ἢ Λόγια Δημοτικὴ, ἀλλὰ σὲ μιὰ ἀπροκάλυπτη Ψυχαρικὴ γλῶσσα, πὸν τώρα πιά μᾶς ἀπωθεῖ καὶ μᾶς ξενίζει καὶ ἐμᾶς ὅσους πιστεύουμε στὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ἐκείνην δηλαδὴ πὸν καθιέρωσε ἡ φυσιολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἐθνικοῦ μας γλωσσικοῦ αἰσθητηρίου.

Δὲν λησμονῶ τὸν θόρυβο πὸν ξεσήκωσε ὁ λόγος ἐκεῖνος στὸν Τύπο, ὀρισμένα ἄρθρα σὲ ἐφημερίδες συντηρητικῶν τάσεων, τὲς εἰρωνεῖες μὲ τὲς ὁποῖες τὸν ὑποδέχτηκαν, ἀκόμα καὶ τὲς ὕβρεις μὲ τὲς ὁποῖες τὸν περιέλουσαν. Ἀπτόητος, ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς μουσικῆς γραφῆς μᾶς ὑποδέχτηκε σπῖτι του ἐκεῖνες τὲς μέρες, σκεπτικὸς καὶ λιγόλογος καὶ κάπως σκυφτός, θὰ ἔλεγα μᾶλλον γυρτός, ὡσὰν νὰ συλλογιζόταν μὲ πίκρα ὅτι ὁ τόπος εἶχε ἀκόμα μπροστά του πολλοὺς ἐχθρούς, ἐσωτερικοὺς ἐχθρούς, πὸν θὰ τροχοπεδοῦσαν τὴν ἐξέλιξή του.

Ἡ ἀλήθεια βέβαια εἶναι ὅτι ὁ Μανώλης Καλομοίρης ἀνῆκε στὴν πρώτη γενεὰ τῶν Δημοτικιστῶν μετὰ τὸν Ψυχάρη, πὸν ἦταν καὶ τολμηρὸς καὶ μαχητικὸς. Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι ἡ γενεὰ ἐκείνη βιάδιζε τὸν φανατικὸ καὶ ἀπόλυτο ψυχαρικὸ δρόμο. Ἡ δική μας γενεὰ πὸν τὴν διαδέχτηκε, εἶχε πιά δεχτεῖ ἓνα ἄλλο μάθημα καὶ εἶχε συνειδητοποιήσει τὴν τεθλασμένη τῆς μετριοπαθοῦς λογικῆς καὶ τοῦ ἀναπόφευκτου συμβιβασμοῦ.

Σήμερα τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐπίσημο βῆμα ἐκφωνήθηκαν καὶ ἐκφωνοῦνται ὀλοένα καὶ περισσότεροι λόγοι στὴ Νέα Ἑλληνικὴ Γλῶσσα, ἀκολουθώντας τὸ ρεῦμα ποὺ παρέσυρε καὶ παρασύρει τὶς ὑπερβολές καὶ ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Δὲν ἀκούγονται πιὰ κραυγαλέες ρητορείες, ἐκεῖνοι οἱ ρητορισμοὶ μὲ τὸν κατακλυσμὸ παραφορτωμένων καὶ ὠραίων φράσεων ποὺ ἔφθθαναν συχνὰ νὰ καλύπτουν καὶ αὐτὴν τὴν οὐσία τῶν στοχασμῶν.

Κυριαρχοῦσε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἓνα κλίμα καλολογίας — καὶ ἴσως θὰ ἦταν ὀρθότερο νὰ πῶ ὠραιολογίας — ποὺ παρέσυρε καὶ τοὺς σοφοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀναμφισβήτητα ὅλοι, ὁ καθένας στὸν τομέα του, ἦταν σοφοὶ καὶ ἐξαιρετικὰ μορφωμένοι ἄνθρωποι, ποὺ ἀπέδωσαν ἔργο σημαντικό, ἔργο ποὺ στάθηκε σὲ πολλές περιπτώσεις σταθμὸς στὴν πολιτιστικὴ ἐξέλιξη τοῦ τόπου.

Ἀπέλειψε βέβαια τότε ἡ κλασσικὴ λιτότητα, ἡ πυκνότητα τοῦ ἀρχαίου λόγου, τοῦ ἀρχαϊκοῦ ρυθμοῦ. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως, μὲ τὰ χρόνια — γιὰ αἴτια, κι' αὐτό, μὰ τὴν ἀλήθεια — ἀρχίσαμε ν' ἀκοῦμε λόγους, στοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα βρῖσκει πλέον μιὰν ἄλλη λιτότητα, τὴν λιτότητα τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ποὺ θὰ τολμοῦσα νὰ τὴν παρομοιάσω μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ ἁρμονικὴ λιτότητα τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Καὶ ἐδῶ φτάνουμε εὐκόλα σὲ μιὰ τρίτη παρατήρηση: στὴν ἐπίδραση τῆς Τέχνης πάνω στὴν Ἐπιστήμη καὶ πιὸ ἐσδιόκριτα τῆς Ἐπιστήμης πάνω στὴν Τέχνη, γεγονὸς ἐντυπωσιακό, ἀλλὰ φυσικό καὶ μοιραῖο — σπουδαῖο καὶ ἀνεξάντλητο καὶ αὐτὸ θέμα, ποὺ μένει ἀκόμα ἀνεξερευνήτο στὸν τόπο μας.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴ σχέση Τέχνης καὶ Ἐπιστήμης ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι μέχρι τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὴν Τέχνη ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτα ὁ ρομαντισμός, δηλαδὴ μιὰ τάση φυγῆς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, φυγῆς ψυχολογικῆς, περιγραφικῆς, ιδεολογικῆς, ἀνθρώπινης. Λίγοι, πολὺ λίγοι συγγραφεῖς, ὅπως π. χ. ὁ Ντίκενς, ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια τὴν ἄθλια πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς τους. Ἀκόμα καὶ ὁ Μπαλζάκ βύθιζε ἐπιφυλακτικὰ τὸ νυστέρι του στὴν πραγματικότητα καὶ σὲ περιορισμένους κοινωνικοὺς κύκλους, καὶ ὁ Στεντὰλ μέγας ἀνατόμος τῆς ψυχῆς τῶν ἡρώων του, δὲν μεταχειρίστηκε τὸ ὄπλο ποὺ κρατοῦσε στὸ χέρι του γιὰ νὰ ἐξυγιάνει πληγὰς ποὺ πυρορροοῦσαν.

Ἡ Ἐπιστήμη ἄρχισε νὰ ἐπηρεάζει τὴν Τέχνη ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δέκατου ἑνάτου αἰῶνα μὲ τοὺς μεγάλους Ρώσους μυθιστοριογράφους καὶ μάλιστα τὸν Ντοστογιέφσκι καὶ μὲ τοὺς Σκανδιναvoὺς συγγραφεῖς, στὴν τέχνη τῶν ὁποίων εἶναι φανερὴ πιὰ ἡ ἐπιρροή τῆς Ἐπιστήμης. Ἀλλὰ ἀσφαλῶς στὸ ἔργο τοῦ Ζολᾶ διακρίνεται πολὺ καθαρὰ ἡ ἐπίδραση τῆς Ἐπιστήμης στὴν Τέχνη, καθὼς καὶ στὰ διάφορα εἶδη πεζοῦ λόγου ποὺ φέρουν τὰ χαρακτηριστικὰ ὀνόματα: Νατουραλι-

στικό Μυθιστόρημα, Ρεαλιστικό Μυθιστόρημα, Ψυχολογικό ή Πειραματικό Μυθιστόρημα (*Roman Experimental*), Ἐπιστημονικό Μυθιστόρημα, Ἐμπρεσιονιστικό κ.τ.λ. Ἀναφέρω, λ.χ. ἀνάμεσα στοὺς νεοέλληνες συγγραφεῖς στὸ τελευταῖο αὐτὸ εἶδος ἔμπρεσιονιστικοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου, τὸν Κώστα Χατζόπουλο μὲ τὴν ποιήσή του καὶ μὲ τὸ μυθιστόρημά του «Χινόπωρο» καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Θεοτόκη μὲ τὸ ὄλο ἔργο του καὶ προπάντων μὲ τοὺς «Σκλάβους στὰ δεσμά τους», ὅπου εἶναι τόσο φανερὴ ἡ ἐπίδραση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ ἰδίως τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν, καὶ σὲ δευτέρῃ μοῖρα τοὺς λεγόμενους κοινωνιολόγους Κώστα Παρορίτη, Πέτρο Πικρὸ καὶ ἄλλους.

Φυσικὰ ἀντιπαρέρομαι, χωρὶς νὰ θέλω νὰ τὸ κατατάξω σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, τὸ Μυθιστόρημα Ἐπιστημονικῆς Φαντασίας, στὸ ὁποῖο διακρίθησαν ὁ Γάλλος Ἰούλιος Βέρν, ὁ Ἄγγλος Οἰέλς, ὁ Ἀμερικανὸς Χέρμαν Μέλβιλ κ.λπ.

Στρέφοντας τὸ βλέμμα καὶ πάλι στὴν Ἑλλάδα, παρατηρῶ ὅτι ἡ λογοτεχνία ἀκολούθησε τὴν ἴδια ἐξελικτικὴ πορεία. Μεγάλοι ψυχολόγοι, ψυχαναλυτές, κοινωνιολόγοι καὶ φιλόσοφοι τῆς Δύσεως ἐπηρέασαν τοὺς λογοτέχνες μας, πεζογράφους καὶ ποιητές. Ὁ Φρόυντ λ.χ. ἐπηρέασε ἀκόμα καὶ τὸν Γρηγόριο Ξενόπουλο, ἀπὸ τοὺς πατέρες τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, ἀγαπητὸ καὶ σεβαστὸ μου δάσκαλο καὶ φίλο, ἀπὸ τὰ διαπρεπέστερα μέλη τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Ἀκαδημίας. Τὸ ἴδιο ὁ Νίτσε καὶ ὁ Μπέρξον πὸν ἐπηρέασαν τὸν Καζαντζάκη, ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικούς, τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς καὶ πιὸ ἀνήσυχους πνευματικοὺς Νεοέλληνες. Αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις ἦταν καθαρὲς μεταγγίσεις τῆς Ἐπιστήμης στὴν Τέχνη.

Ὅσο γιὰ τὴν ἀντίθετη φορὰ, δηλαδή τὴν ἐπίδραση τῆς Τέχνης πάνω στὴν Ἐπιστήμη, θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ νομίζω, ὅτι ἂν καὶ ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ φαντασία εἶναι δευτερεύοντες καὶ συχνὰ ἀπαγορευμένοι παράγοντες στὸ δημιουργικὸ ἔργο τῆς Ἐπιστήμης, ἐνῶ εἶναι οἱ πρωτεύοντες συντελεστὲς στὴν Τέχνη, ἐμπνέουν ἐντούτοις καὶ βοηθοῦν τὸν ἐπιστήμονα, ἴσως καὶ ὑποσυνείδητα, στὴν προώθησή καὶ τὴν πρόοδο τῶν ἐρευνῶν του καὶ στὴν βάσανο καὶ ἐπιβεβαίωση τῶν ἐπιτευγμάτων του.

Συμπερασματικὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι Τέχνη καὶ Ἐπιστήμη ἀλληλογονιμοποιοῦνται καὶ συχνὰ ἀποδίδουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καταπληκτικούς καὶ ἀπροσδόκητους καρπούς.

Μιὰν ἀνάλογη ἐξέλιξη παρατηροῦμε καὶ στὴ σειρὰ τῶν Πανηγυρικῶν Λόγων τῆς πρώτης πεντηκονταετίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφή καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους. Ἡ μεθόδευση τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν, ἡ ψυχρὴ καὶ ἀδστηρὰ λογικὴ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τῶν φαι-

νομένων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γενικότερα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων μέσα στὴν κοινωνία, ὅλα αὐτὰ πὸν ἀποτελοῦσαν θέματα καθαρὰ ἐπιστημονικά, ὄχι μόνο ἐπηρέασαν, ἀλλὰ εἰσεχώρησαν βαθύτατα στὶς ἀνησυχίες τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν λογοτεχνῶν καὶ πλούτισαν τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ἔργου Τέχνης. Ἄρκεϊ νὰ ἀναφερθῶ στὴν Γλυπτικὴ καὶ τὴν Ἀρχιτεκτονικὴ ὅπου τὸ φαινόμενο εἶναι ἐμφανέστερο. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀφηρημένη ἔννοια δὲν εἶναι πιά τὸ μοναδικὸ ἀντικείμενο τῆς Τέχνης, ἀλλὰ τὰ συγκεκριμένα καὶ βαθύτερα αἷτια καὶ αἰτιατὰ τοῦ ἰδεατοῦ καὶ τοῦ ἐπιστητοῦ τῆς ζωῆς, ἡ θετικὴ μελέτη τῆς κοινωνίας καὶ τῶν προβλημάτων της, ἡ ἄμεση καὶ πειραματικὴ, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ, ἀντιμετώπιση καὶ ἀνάλυση τῶν παραγόντων πὸν τὴν στοιχειοθετοῦν. Τὸ ἀνθρώπινο μεταφυσικὸ ἄγχος ἐμπρὸς στὰ σύγχρονα προβλήματα καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ θέαση τοῦ σημερινοῦ κόσμου ἔχουν πιά εἰσχωρήσει στὸν εὐρὸν κύκλο ἐνδιαφερόντων καὶ ἀναζητήσεων τῆς Τέχνης.

Καὶ ὅπως εἶπα πρὶν, συνέπεια αὐτῶν ὅλων τῶν μεταγρίσεων ἦταν νὰ ἐκλείψουν οἱ ρητορικὲς διογκώσεις τῶν θεμάτων πὸν χαρακτηρίζαν τοὺς πανηγυρικοὺς λόγους τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἀκαδημίας, νὰ σβήσουν οἱ τάσεις μεγαληγορίας, τοῦ λεγομένου βερμπαλισμοῦ. Ὁ χῶρος τῆς Τέχνης προσαρμόζεται ὅλο καὶ στενότερα πρὸς τὸν χῶρο τῶν Φυσικῶν καὶ τῶν Ἠθικῶν Ἐπιστημῶν, καὶ θὰ τολμοῦσα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι καὶ ἡ Ἐπιστήμη σήμερα ἔχει ὑποστῆ ὅπως ὅποτε κάποιαν ἐπιρροή ἀπὸ τὴν Τέχνη καὶ κάτι ἔχει κερδίσει καὶ ἐκεῖνη. Θὰ ἀναφερθῶ στὸν διακεκριμένο ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ Χάρβαρτ Ντέηβιντ Ρίσμαν πὸν γράφει στὴν περισπούδαστη μελέτη του «Τὸ μοναχικὸ πλῆθος» τὰ ἐξῆς σοφὰ λόγια : «Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ συνταγὲς μαγειρικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ εἰκασίες καὶ ὑποθέσεις... Ἡ ἐπιστήμη εἶναι περισσότερο τέχνη παρὰ ἐπιστήμη ὅπως τὴν ὀρίζουμε ἐκ παραδόσεως».

Θὰ ἦταν βέβαια ἀφελὲς νὰ φανταστῆ κανεὶς ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴ σημερινὴ τεράστια τεχνολογικὴ ἐξέλιξη θὰ ξαναγυρίσουμε στὴν ἐποχὴ, στὴν πολὺ παλαιὰ ἐποχὴ, ὅπου ὁ «δάσκαλος» δίδασκε Γραμματικὴ καὶ Ρητορικὴ καὶ Ποίηση καὶ ταυτόχρονα Ἀριθμητικὴ, Ἀστρονομία, Γεωμετρία, Μουσικὴ καὶ Θεολογία, στὴν ἐποχὴ τῶν ἰατροφιλοσόφων καὶ ἐκείνων τῶν ἀλχημιστῶν πὸν ἔφαγαν τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ἐλιξήριον τῆς ζωῆς συνδυάζοντας τὴν Τέχνη μὲ τὴν Φιλοσοφικὴ λεγομένη Λίθο. Ὅπως ὅποτε ὅμως λίγο - λίγο τὰ ὄρια Ἐπιστήμης καὶ Τέχνης ἔχουν προσεγγίσει τὰ μὲν πρὸς τὰ δὲ πολὺ αἰσθητὰ, καὶ στοὺς καιροὺς μας ἐφάπτονται πλέον καὶ ἀλληλογονιμοποιοῦνται, ὅπως γονιμοποιοῦνται στὴν ὥρα τους ὅλοι οἱ ζῶντες ὄργανισμοί, ὅταν ὠριμάσουν μὲ τὰ χρόνια.

Περὼ εἰδικότερα στὸν Β' Τόμο. Ὁ τόμος αὐτὸς εἶναι φυσικὰ συντομώτερος ἀπὸ τὸ Α', ἀφοῦ ὁ πανηγυρικός ἐορτασμός τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἄρχισε μόλις μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν Δυνάμεις τῆς Κατοχῆς. Εἶχαν δηλαδὴ κυλήσει κίβλας δεκαοκτὼ χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ἀκαδημίας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τῆς ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ἀκὸμη ἀπὸ ὅσα τὰ διαδέχθηκαν εἶχαν ἐκπληρώσει τὸ «κοινὸν χρέος», καὶ ἄλλα πρόσωπα, ἄνθρωποι ἄλλης γενεᾶς εἶχαν πάρει τὴν θέση τους. Εἶχαν οἱ νεώτεροι αὐτοὶ Ἀκαδημαϊκοὶ πῶς σύγχρονες ιδέες καὶ ἔδιναν ἄλλη μορφή στὴν ἔκφραση τῶν ἀντιλήψεών τους καὶ τῶν συναισθημάτων τους.

Εἶχε σβῆσει πλέον ὀριστικὰ ἡ ἐπίδραση τοῦ μεγαλόστομου ρομαντικοῦ λόγου. Εἶχε ἀπογυμνωθεῖ ὁ λόγος ἀπὸ τὰ περιττὰ ἐκεῖνα στομφώδη στολίδια, πολὺ εὐχάριστα ἕως στὴν ἀκοή, ἀλλὰ συχνὰ δεσμευτικὰ γιὰ τὴν σύλληψη, τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων.

Εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Πανηγυρικοὺς Λόγους γιὰ τὴν ἐπέτειο τοῦ ἱστορικοῦ «ΟΧΙ» τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἵταμὴ ἀπαίτηση τῆς Φασιστικῆς Κυβερνήσεως — τὸ λέω σκόπιμα αὐτό, γιὰ νὰ διαχωρίσω τὸν φίλο ἱταλικὸ λαὸ ἀπὸ τὴν τότε ἡγεσία του — τὰ γεγονότα πὺ ἐξεθείζαν οἱ ἐκάστοτε ὀμιληταὶ ἦταν τόσο πρόσφατα, οἱ ψυχῆς μας καὶ τὰ σώματά μας τόσο πληγωμένες ἀπὸ τὰ χτυπήματα τῆς σκληρῆς καὶ ἄδικης μοίρας — ἀφοῦ νικήσαμε τὸν ἕνα εἰσβολέα, νὰ ἔρθει δευτέρος καὶ νὰ μᾶς γονατίσει καὶ νὰ μᾶς σκλαβώσει ἐπὶ τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια — ἦταν τόσο νωποὶ οἱ ἠρωισμοί, ὥστε ἦταν φυσικὸ οἱ ὀμιληταὶ πὺ εἶχαν ζήσει ἐκεῖνη τὴν τραγωδία νὰ τὴν ἐξάρουν μὲ σεμνότητα καὶ ἀξιοπρέπεια καὶ δίχως μεγάλα λόγια, καθὼς θὰ ἔκαναν — φυσικὸ καὶ αὐτὸ — ὅσες φορὲς θὰ τύχαινε νὰ μιλήσουν γιὰ τὸ '21, πὺ ἔχει γίνεῖ ἀπὸ καιρὸ θρύλος, ἕνα θαῦμα, ἕνας σταυρικός σταθμὸς τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ τόπου μας.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο, κύριε Πρόεδρε, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ τόνος καὶ ἄλλη ἡ ὕψη στὴν περιγραφή καὶ στὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς γεγονότος βιωμένου, ὅπου τὸ αἶμα ρέει ἀκόμα ἀχνιστό, καὶ ἄλλος ὁ τόνος, ἄλλο τὸ ὕφος σὲ μιὰν ἀναδρομή, μιὰν ἐπιστροφή κ' ἕνα ξαναζωντάνεμα γεγονότων πὺ ἀναφέρονται σὲ παλαιότερες ἐποχές, μὲ τὴς κατασταλαγμένες συνέπειές τους καὶ μὲ τὰ συνακόλουθα ἠθικά, πολιτικά, κοινωνικά καὶ πολιτιστικά συμπεράσματά τους καὶ τὰ τυχὸν διδάγματα πὺ προέκνυαν.

Ἐν τούτοις, διδάγματα μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ '40. Τὸ κυριώτερο, τὸ βασικὸ δίδαγμα εἶναι, ὅτι ἕνας μικρὸς λαὸς ἀντιμετώπισε νικηφόρα ἕναν δεκαπλάσιο ἐχθρὸ μὲ μιὰ ψυχὴ, μὲ ἀσυγκράτητο ἐνθουσιασμὸ καὶ ἀπαράμιλλη ὀρμή.

Λησμονώντας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴς ταιλαιπωρίες πὺ πέρασε κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ κακέκτυπου μιᾶς δικτατορίας ἐπὶ τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια, παραβλέ-

ποντας ότι τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ὁ πόλεμος βρισκόταν στὸ κρισιμότερο σημεῖο του, στὸ ἀπόγειο τοῦ Ναζοφασιστικοῦ Ἔξουσιου), στρατεύθηκε ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη τῆς χώρας ὡς τὴν ἄλλη μὲ ὑπέροχο ἐθνικὸ φρόνημα, μὲ ἀθόρμητη πανηγυρικὴ μέθη, καὶ πολέμησε νικηφόρα πάνω στὰ ἄγρια ἠπειρωτικὰ βουνά.

Εἶναι θαυμαστὸς ὁ πλοῦτος καὶ τὸ βάθος τῶν συγκινήσεων ποὺ ἀντλήσαν οἱ ὀμιληταὶ τῶν Πανηγυρικῶν Συνεδριῶν στὶς ἐτήσιες ἐπετελοὺς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὴν ψυχρὸν συνθέσιν του καὶ μὲ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ ἐγεννήθηκαν μέσα του, καὶ εἶναι ποικίλοι οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐξήραν τὸ ἥρωικὸ αὐτὸ γεγονός σύμφωνα μὲ τὰ σημεῖα ποὺ θέλησε νὰ τονίσει ἰδιαίτερα ὁ καθένας καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὀπτικὴ γωνία μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετώπισε τὸ θέμα.

Θὰ τελειώσω, κ. Πρόεδρε μὲ μιὰ συνοπτικὴ ἐντύπωση ποὺ μοῦ ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικὴ αὐτὴ ἀλληλουχία, τῆ θεωρία αὐτῆ τῶν ὀμιλητῶν, ἀπὸ αὐτὴν τὴν μακρὰ σειρὰ λαμπρῶν λόγων, μιὰ ζωηρότατη ἐντύπωση, ὅτι ὁ ἕνας λόγος ἀκολουθεῖ καὶ δένεται μὲ τὸν ἄλλον ὡσὰν τὰ κεφάλαια ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ἐνὸς βιβλίου, ποὺ ἐκφράζει μὲ διαφορετικοὺς στοχασμοὺς, μιὰ οὐκ ἐπιθυμητὴ, μιὰ εὐδαισθησίαν, μιὰ στάση ἀναλλοίωτη μπρὸς στὶς μεγάλες ἐθνικὰς περιπέτειες. Εἶναι τὸ πνεῦμα, ἡ στάση ἐνὸς πνευματικοῦ συνόλου, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ ἔτσι μέσα ἀπὸ τὶς μερικότητες τῶν ἐκάστοτε ὀμιλητῶν μᾶς παρουσιάζει μιὰν ἐνιαίαν ὑπόστασιν καὶ γίνεται φορέας μιᾶς μακρᾶς διάρκειας, τῆς ἀδιάσπαστης καὶ ἀδιάπτωτης διάρκειας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο καὶ ἡ ἀθανασία τῆς.